

ASSAJOS I ESTUDIS

Josep Vives i Terradas (1870-1940),
mestre racionalista i editor
*Josep Vives i Terradas (1870-1940),
rationalist teacher and editor*

Antoni Dalmau i Ribalta
adalmauribalta@gmail.com

Societat Catalana d'Estudis Històrics (Espanya)

Data de recepció de l'original: desembre de 2014

Data d'acceptació: juliol de 2015

RESUM

Aquest article rescata del desconeixement i de l'oblit la figura de Josep Vives i Terradas, un mestre racionalista de llarga trajectòria que va tenir una vida força atzarosa i que formava part d'aquella nombrosa generació de pedagogs catalans que es van posar al servei de la renovació de l'escola del seu temps, a recer de les idees llibertàries i lliurepensadores que van desplegar-se en les darreres dècades del segle XIX. A remolc de les vicissituds de la seva vida, Vives, que va ser una de les víctimes del procés de Montjuïc (1897), va alternar la professió de mestre amb el seu ofici originari de fuster i una activa tasca d'editor. Finalment, els últims anys de la vida, va posar-se al servei de la política municipal republicana a Tarragona, la seva ciutat d'adopció. L'article refà un recorregut biogràfic molt mal conegut i explicat fins ara, i en part es nodreix del testimoniatge d'alguns dels seus alumnes, que en guardaven un record extraordinari.

PARAULES CLAU: Josep Vives Terradas, Escola Moderna, anarquisme, racionalisme, obrerisme, Catalunya, canvi de segle XIX-XX.

ABSTRACT

This article recues from oblivion and ignorance the figure of Josep Vives i Terradas, a longstanding rationalist teacher who led quite an eventful life and who was part of that numerous generation of Catalan pedagogues who placed themselves at the service of the renewal of the school of their time, sheltered from the libertarian and free thinking ideas that unfolded in the last decades of the 19th century. Swayed by the vicissitudes of his life, Vives, who was one of the victims of the Montjuïc trial (1897), alternated this profession with his original trade of carpenter and active work as editor. Finally, in the latter years of his life, he placed himself at the service of Republican municipal politics in Tarragona, his adoptive city. The article remakes a biographical history that is poorly known and explained to date and which in part draws from the testimony of some of his pupils who kept an extraordinary memory of him.

KEY WORDS: Josep Vives Terradas, Modern School, anarchism, rationalism, work-erism, Catalonia, turn of the 19th-20th century.

RESUMEN

El presente artículo rescata del desconocimiento y del olvido a la figura de Josep Vives i Terradas, un maestro racionalista de larga trayectoria que tuvo una vida bastante azarosa y que formaba parte de aquella numerosa generación de pedagogos catalanes que se pusieron al servicio de la renovación de la escuela de su tiempo, al abrigo de las ideas libertarias y librepensadoras que se desarrollaron en las últimas décadas del siglo xix. A remolque de las vicisitudes de su vida, Vives, que fue una de las víctimas del proceso de Montjuïc (1897), alternó la profesión de maestro con su oficio originario de carpintero y una activa tarea editorial. Finalmente, en los últimos años de su vida, se puso al servicio de la política municipal republicana en Tarragona, su ciudad de adopción. El artículo reconstruye un recorrido biográfico muy mal conocido y explicado hasta hoy y en parte se nutre del testimonio de algunos de sus alumnos, que guardaban de él un recuerdo extraordinario.

PALABRAS CLAVE: Josep Vives Terradas, Escuela Moderna, anarquismo, racionalismo, obrerismo, Cataluña, cambio de siglo XIX-XX.

I. INTRODUCCIÓ: ELS ORÍGENS. LES IDEES

Aquest article es proposa donar a conèixer la biografia atzarosa d'un personatge notable, un home de llarga trajectòria i d'ideologia anarquista i republicana que va viure a Catalunya —i uns quants anys al Perú— a cavall dels segles XIX-XX. Es tracta d'un home del qual, fins ara, es desconeix gairebé tot. Aquest silenci incompreensible és, sens dubte, un altre dels buits clamorosos que sovintegen en la historiografia d'aquesta època, construïda encara avui amb materials esparsos i notablement incomplets. I això que el coneixement d'aquesta gent de peripècia personal tan agitada —però alhora dotada d'una gran coherència i recititud al llarg de tota la vida—, és un element essencial per fer-se càrrec del que va ser el moviment pedagògic i el moviment obrer de la nostra història recent.¹

Josep Vives i Terradas va néixer a Barcelona a les nou del vespre del dia 20 de febrer de 1870.² El seu pare era un teixidor de 36 anys, Salvador Vives i Vilà; la mare, Teresa Terradas i Artigas, tenia 35 anys. Tots dos eren originaris de Sant Genís de Vilassar, al Maresme, d'on procedia tota la nissaga familiar. El naixement va tenir lloc al domicili familiar de Barcelona, al carrer de Valldonzella, 62, 2n. La criatura va ser batejada a la parròquia de la Mare de Déu dels Àngels el 20 de febrer i li van ser imposats els noms de Josep, Joaquim i Ramon.³

¹ Ens hem ocupat de reconstruir les biografies de dos altres mestres racionalistes en sengles treballs precedents: DALMAU I RIBALTA, Antoni. «Samuel Torner, mestre racionalista i activista llibertari (1881-?)», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, 18 (juliol-desembre de 2011), pàg. 205-226; DALMAU I RIBALTA, Antoni. «Jesús Navarro Botella (1881-?)», maestro racionalista, activista anarquista y editor», *Hispania. Revista Española de Historia* [en curs de publicació].

² En segons quina documentació, i àdhuc en algun autògraf seu, el segon cognom apareix també com a «Terrades» o «Tarradas». Un breu resum biogràfic a ÍÑIGUEZ, Miguel, *Enciclopedia histórica del anarquismo español*, Vitòria: Asociación Isaac Puente, 2008, tom II, pàg. 1817. Segons aquesta obra, va morir el 1932, cosa incerta. D'altra banda, Josep Vives i Terradas i l'escola igualadina que va dirigir van ser emotivament evocats per l'anarquista Joan Ferrer i Fariol diverses vegades, però tres d'una manera molt particular: l'una, a l'article «La experiència Vives Terrades relatada por un alumno», *Solidaridad Obrera. Suplemento Literario* [París], 767-71 i 72 (novembre-desembre de 1959), pàg. 12-13; l'altra, en un article titulat «Una escuela moderna», *Le combat syndicaliste* [París], 577 (16.10.1969); i la tercera a les seves memòries *Costa amunt. Elements d'història social igualadina*. Choisy-le-Roi [Terra Lliure], 1975, pàg. 81-83. Una evocació molt breu de Vives, amb diversos errors biogràfics, figura entre els retrats o semblances mecanografiats que va escriure Hermós Plaja, tipògraf i editor del Baix Empordà que va viure molts anys exiliat a Mèxic (Biblioteca Arús de Barcelona). Diguem finalment que, com ja veurem, a l'Institut Internacional d'Història Social d'Amsterdam (IISG) es conserva una interessant correspondència de Vives amb l'historiador Max Nettlau.

³ Registre Civil de Barcelona, llibre 1 de 1870, foli 224, inscripció núm. 894. Ja en vida d'ell, i després també, s'ha dit sovint que Vives era tarragoní de naixement, per bé que, en realitat, no va recalar a la ciutat de Tarragona fins el 1916, quan ja tenia 46 anys.

Vives i Terradas va casar-se en primeres noces amb Dolors Oliva (Figuerola del Camp, Alt Camp, 1878), amb la qual va tenir quatre fills: Palmira (Reus, 30-9-1900), Espartac (Reus, 6-1-1902), Pepita (Reus, 17-3-1905) i Amarant (Igualada, 30-10-1908);⁴ i en segones noces, ja abans de 1920, amb Rosa Carnicé i Barceló (Tarragona, 19-5-1876), amb la qual no sembla haver tingut descendència.⁵

Al llarg de la seva vida, Vives va treballar en professions molt diverses (messtre, fuster, llibreter, editor...), de la mateixa manera que va viure en llocs ben diferents. El seu ofici originari, que va practicar en diverses etapes de la vida, era el de fuster ebenista.

Ben aviat, però, avançada la dècada final del segle XIX, Vives va encarrilar la seva trajectòria cap a una via completament diferent. Va entrar a treballar al cèlebre taller tipogràfic de La Academia, que era propietat del republicà federal Evarist Ullastres i que es trobava a la ronda de la Universitat, núm. 96 (i després núm. 6), de Barcelona. Des de 1879, La Academia era regentada per l'anarquista Rafael Farga Pellicer, el creador del neologisme «acràcia», mort el 1890. Simultàniament, Vives era l'administrador d'una excel·lent publicació literària, *Ciencia Social* (1895-1896), que dirigia el patriarca anarquista Anselmo Lorenzo o potser el tipògraf Gaietà Oller.⁶

En aquesta època vivia a la vila de Sants, concretament al carrer de l'Olivera, 39, 1r 1a. Són aquests els anys en què Vives va abraçar amb lleialtat i per molt de temps les idees del que s'anomenava aleshores anarquisme col·lectivista, per contrast amb el que es coneixia com a anarcocomunisme, una dicotomia que va generar un gran debat en el si del moviment llibertari d'aquell moment.⁷

⁴ Registre de baixes del padró municipal d'habitants d'Igualada, 1909-1916 (Arxiu Comarcal de l'Anoia, Arxiu Municipal d'Igualada).

⁵ Fulls del padró general d'habitants de l'Ajuntament de Tarragona corresponents als anys 1920 i 1936. Agraïxo a l'arxiver i historiador Jordi Piqué i Padró que me'n facilités una còpia.

⁶ Sobre *Ciencia Social*, vegeu CASTELLANOS, Jordi. «Aspectes de les relacions entre intel·lectuals i anarquistes a Catalunya al segle XIX (A propòsit de Pere Corominas)», *Els Marges*, 6 (1986), pàg. 7-28, i DUARTE I MONTSERRAT, Àngel. *Pere Corominas: del republicanisme als cercles llibertaris (1888-1896)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, pàg. 84-99. Fitxa periodística a MADRID SANTOS, Francisco. *La prensa anarquista y anarcosindicalista en España desde la 1 Internacional hasta el final de la Guerra Civil*. Barcelona: Universitat de Barcelona [tesi doctoral], 1988-1989, pàg. 139-141 i 412. Pot consultar-se a: <http://www.cedall.org>.

⁷ Sobre aquest debat, vegeu fonamentalment: ÀLVAREZ JUNCO, José. *La ideologia política del anarquismo español (1868-1910)*. Madrid: Siglo XXI, 1976, pàg. 341-374; i PIQUÉ I PADRÓ, Jordi. *Anarco-col·lectivisme i anarco-comunisme. L'oposició de dues postures en el moviment anarquista català (1881-1891)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, pàg. 65-72.

Diguem també que Josep Vives tenia un germà, Enric, amb qui compartia moltes coses, incloses les idees llibertàries i la feina. Enric era soci de la Societat d'Obrers Tipògrafs de Barcelona i també treballava als tallers de La Academia. Pertanyia igualment al grup Benevento i va fer algunes col·laboracions a *El Productor* “que va arribar a dirigir” i a *Ciencia Social*. Quan va fer fallida la impremta a la primavera de 1892, va quedar sense feina i llavors, com que sabia francès, va resoldre anar-se'n a viure tot seguit a París i encetar una nova vida. Va marxar, doncs, el juny o juliol de 1892, i de passada va evitar-se una possible detenció per un article denunciat que havia aparegut al núm. 301 d'*El Productor*. Tanmateix, a la capital de França va passar-la un xic magra i hi va agafar una bronquitis convertida poc després en una tisi. Més endavant va anar a viure a Suïssa, però va morir essent encara jove a l'hospital de Ginebra, el 22 d'abril de 1896.⁸

Fig. 1. Josep Vives i Terradas (1936). Font documental: Arxiu Municipal de Tarragona

⁸ Més dades sobre Enric Vives en la correspondència del seu germà Josep amb l'historiador Max Nettlau; a la breu necrologia que li va dedicar Anselmo Lorenzo al núm. 8 de *Ciencia Social* (maig de 1896); a *La Anarquía* (09.07.1892); i a *Idea Libre* (01.05.1896).

2. EL PROCÉS DE MONTJUÏC

Com ja veurem, les idees i la feina de Josep Vives li valdrien molt de temps de presó i que la policia li buidés la biblioteca que tenia a casa seva, però també li varen propiciar la relació i l'amistat amb pensadors i dirigents de signe llibertari que es movien al voltant d'aquests cercles que hem referit de manera sumària. Així, Vives era amic d'Anselmo Lorenzo, Josep Prat, Ricardo Mella o Alban Rosell, per citar-ne només alguns. En algun moment o altre, va establir també una relació amb Francesc Ferrer i Guàrdia, que el 1907 el recomanaria perquè anés a fer de mestre a una escola racionalista d'Igualada. Va establir finalment una connexió estreta, també, amb tota la gent que redactava el diari col·lectivista *El Productor* (1887-1893) i que, en un grau més o menys intens, pertanyia al grup d'aquest mateix signe ideològic anomenat Benevento, que hem citat fa un moment.

Posseïm una referència concreta de tot això que expliquem en una carta certament interessant que, el 7 de gener de 1897, Josep Vives va enviar precisament des de la presó al gran escriptor i filòsof Miguel de Unamuno "llavors amb poc més de trenta anys", que havia estat un col·laborador eminent de *Ciencia Social*. La carta diu així:⁹

Cárceles de Barcelona, 17 de enero de 1897.

Apreciable amigo Unamuno:

Salud:

Hemos tenido la satisfacción de leer su última carta dirigida a mi querido amigo y compañero de fatigas C. Oller [*Gaietà Oller*], la que nos ha alegrado en gran manera.

Celebramos y estimamos sus trabajos a favor nuestro, como asimismo anhelamos ver pronto el libro que nos anuncia. Le agradeceré infinitamente me envíe un ejemplar del libro citado como también de los que vaya publicando V. y demás amigos. También le agradeceré que, cuando escriba a *La Lucha de Clases* se sirva indicarles que me remitan todos los números en los cuales V. tenga algún trabajo y me anote como suscriptor, que cuando salga de este

⁹ La carta es troba a la Casa Museo Miguel de Unamuno. Figura reproduïda a BASTONS I VIVANCO, Carles. «Miguel de Unamuno y los anarquistas catalanes», *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, vol. 30 (1995), pàg. 51-59.

cautiverio les abonaré a todos lo que sea: Mi dirección es ésta: T. Terrades [*la seva mare*], Olivo, 39, 1º 1ª Barcelona.

La policia después del asalto dado en la dirección de *Ciencia Social* llevándose todos los números y libros que allí había asaltaron mi casa llevándose mis libros, periódicos y los folletos de la «Biblioteca Ácrata» teniendo que recogerlo en un carretón.

Hay que tener en cuenta que tanto los periódicos como los folletos eran registrados en gobernación. No contentos con llevarse todo esto se me llevaron también algunas obras francesas, volúmenes de Proudhon y gran número de volúmenes de la Biblioteca Filosófica Económica y originales manuscritos, y por fin de fiesta con mi cuerpo entre rejas.

Le ruego me dispense mi atrevimiento a la vez que le deseo valor y energía en la pelea que va a emprender.

Suyo afectísimo amigo y admirador José Vives Terrades.

Un saludo de parte de A[nselmo] Lorenzo.

I és que Josep Vives havia estat detingut a casa seva en la gran repressió posterior a l'atemptat del carrer dels Canvis Nous de 1896. Concretament l'havien engarjolat a la presó del carrer d'Amàlia, d'on no va sortir alliberat «i malmès en la seva salut» fins a l'1 de novembre de 1897, malgrat que, com tants i tants d'altres en circumstàncies semblants, no va arribar a ser mai processat. Això sí, tal com havia avançat a Unamuno, a part d'haver-lo tingut engarjolat aproximadament durant un any sense cap interrogatori ni judici, van causar-li altres perjudicis que explicaria anys després, amb paraules semblants, al conegut historiador anarquista Max Nettlau: «[...] En aquel proceso [de Montjuïc] fué donde me robaron todas mis colecciones de periódicos, revistas, libros y folletos que guardaba como una reliquia; por eso había intitulado "Archivo Social" la biblioteca de folletos que iba publicando, continuación de la "Biblioteca Ácrata"». ¹⁰

¹⁰ Carta de Vives a Nettlau de 12.05.1926. Max Nettlau Papers, Correspondance, Folder 1224. IISG, Amsterdam. Hem explicat a fons els atemptats d'aquests anys i les seves conseqüències a DALMAU, Antoni. *El procés de Montjuïc. Barcelona al final del segle XIX*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Editorial Base, 2010.

3. L'ESTADA A REUS I A VILALLONGA DEL CAMP. L'ACTIVITAT DOCENT I EDITORIAL

Passat el tràngol d'una presó tan arbitrària, Josep Vives va residir a Reus, almenys entre 1901 i 1905 i al carrer de Llovera, 46. En aquesta nova etapa de la seva vida, va tenir un establiment substancialment de llibreria “primer al carrer de Santa Elena, 18, i després al carrer de Llovera mateix” que va presentar-se successivament amb aquestes dues denominacions: «Centro de Propaganda para la Industria y el Comercio. Comisiones y representaciones. J. Vives Terradas» i «Centro de Subscripciones y Encuadernaciones. Objetos de escritorio de J. Vives». Inseparable d'aquest establiment va ser el desenvolupament del projecte d'editorial que duia el nom d'Archivo Social. Ja en aquella època, va tenir entre els seus clients l'esmentat Max Nettleau, a qui va proveir regularment de llibres i fullets.¹¹

Sense que en tinguem cap altra informació, hem pogut saber tanmateix que, el 15 de setembre de 1906, el president de la Societat Agrícola de Socors de Vilallonga del Camp (Tarragonès), Gaspar Gual i Granell, va demanar formalment al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts que fos legalitzada l'activitat pedagògica que es duia a terme al primer pis del local de la societat, al carrer Pla, 12: consistia exactament en unes classes diürnes i nocturnes de primera ensenyança que dirigia el mestre Josep Vives i Terradas, resident al municipi. Ignorem si l'autorització va ser concedida, però en el millor dels casos aquelles classes no van poder durar gaire temps més, perquè a l'inici de 1907 Vives ja havia canviat novament de domicili.¹²

4. L'ESTADA A IGUALADA. MESTRE, EDITOR, LLIUREPENSADOR

En efecte: poc després, Vives va viure l'experiència breu, feliç i amarga ahora, del seu pas com a mestre per Igualada (1907-1908), on segons Ferrer i Farriol va anar «rogado por Ferrer Guardia a instancias, éste, de un grupo en el que se iba de republicano por arriba».¹³ La raó del seu trasllat era fer classes

¹¹ Carta de Vives a Nettleau de 05.12.1904. *Ibidem*.

¹² *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona*, 260 (04.11.1906).

¹³ FERRER I FARRIOL, Joan. «Una escuela moderna...», *op. cit.*, pàg. 8, i «L'Escola Moderna», *Catalunya. Revista d'Opinió Confederal*, CNT-AIT, època II, núm. 3 (abril de 1977), pàg. 9-11. Ferrer hi afegeix una dada que no hem vist enlloc més: que, una vegada, Francesc Ferrer i Guàrdia va visitar personalment l'escola racionalista que hi havia al Cercle Republicà d'Igualada el 1907-1908. Per al coneixement de la història

en una escola racionalista que s'hi volia crear. La primera notícia que tenim d'aquest nou centre és la següent: «Las Sociedades Obreras, junto con el Centro Republicano de Igualada se han propuesto fundar una Escuela Moderna, sostenida por todos los afines, pero conservando su independencia; con este objeto solicitan Reglamentos de Escuelas, folletos sobre Educación y Enseñanza, y cuantas indicaciones se crean convenientes para orientar á los iniciados de tan plausible proyecto. Dirigirse a Salvador Vidal, Rambla Nueva, 41, Igualada (Barcelona)».¹⁴

Aquell mateix curs, l'escola va entrar ja en funcionament conduïda per Josep Vives, en una sola aula que el dia primer de juliol d'aquell mateix 1907 es va ampliar amb l'inici de les classes nocturnes. De seguida, però, una petició dels regidors municipals republicans en el sentit que s'incloués en el pressupost de l'any següent una subvenció per al nou centre va encendre les ires del sector tradicionalista de la ciutat, que va començar una campanya ferotge contra el centre. L'agressivitat a l'Ajuntament i a la premsa local es va traduir en el fet que alguns joves carlins seguissin Josep Vives quan aquest es traslladava del local del Centre Republicà al seu domicili, situat a Cal Tanyo, al carrer de Sant Carles, 17, 2n esquerra.¹⁵

No és aquest el lloc d'acabar d'explicar aquest episodi, que ja ha estat degudament documentat. Diguem només que es va ordenar el tancament de l'escola el 13 de febrer de 1908 –al·legant una manca d'autorització administrativa–, que les seves activitats van continuar il·legalment un cert temps i que, finalment, el 14 d'agost de 1908 va ser clausurada amb el pretext d'una «insuficiència sanitària», tot i que l'activitat pedagògica entre mestre i alumnes va allargar-se encara un xic amb trobades al bosc i a les fonts de la rodalia. En conclusió, doncs, va acabar resultant inútil l'esforç de republicans notoris

d'aquesta escola igualadina és imprescindible consultar el treball de TÉRMENS I GRAELLS, Miquel. «La cruïlla de camins. 1907: l'Escola Moderna a Igualada», *Miscellanea Aqualatensis*, 11 (2004), pàg. 169-188.

¹⁴ *El Porvenir del Obrero* [Maó], (01.02.1907).

¹⁵ Conta Ferrer i Farriol (*Costa amunt, op. cit.*, pàg. 82-83): «Anant de la Unió Republicana a casa seva [...] mestre Vives era seguit per un grup antiracionalista amb ganes de brega. Vives no volia que cap amic l'acompanyés; mes un dia, ell sol s'acará als importunaires, quedant la cosa en paraulotes i tocs d'ase. No obstant, el "seguici" persistí fins que fou interromput, a la placeta de cal Ble, pels jovenots Quim Gallet [Quim Bertran i Santacana], Nicolau de la Masuca i Pepet de la Mília; en derivaren, no retòliques, sinó plantofades seques. Els ciutadans [carlins] Ramon Solsona i Josep Bové eixiren amargats de l'encontre». L'esmentat Ramon Solsona i Cardona donaria la seva particular versió sobre l'escola igualadina a *Mi ciudad y yo. Un periodo de historia anecdótica*. Igualada: N. Ponce, impressor, 1948, pàg. 228-233. Segons ell, a Josep Vives el públic l'anomenava «Patiràs», per la mala cara que feia: és molt probable, tanmateix, que Solsona s'equivoqui de renom amb el que utilitzava com a pseudònim un bon amic de Vives, l'anarquista igualadí Pere Marbà i Culler, àlies «Poble Patiràs».

de la ciutat com ara Leopoldo (*Poldo*) Sàbat o Sebastià Freixas, que s'hi van implicar fins i tot amb els seus recursos econòmics. Tanmateix, l'escola i el seu únic mestre van deixar un excel·lent regust en els alumnes, un dels quals, l'anarquista igualadí Joan Ferrer i Farriol, va cantar-ne sovint les excel·lències –com ja sabem– i fins i tot va elaborar una àmplia llista dels seus condeixebles.

El cas és que l'activitat de Josep Vives durant els seus dos anys de residència igualadina no va limitar-se només a les classes. Simultàniament, va continuar, d'Igualada estant, l'editorial Archivo Social, que ara treballava amb un hipotètic impressor igualadí de nom «Joan Oliva» (?) i que precisament tenia l'adreça al domicili on vivia Josep Vives. Aquesta activitat editorial, pràcticament desconeguda fins ara, es concretava en publicacions de signe llibertari i un catàleg de literatura (Voltaire, Spencer...), en la col·lecció Libros Rojos i en alguns diccionaris.

I això no és tot encara: resulta que, paral·lelament a la seva activitat docent i editorial, Vives va formar part a Igualada del grup promotor de La Iconoclasta, una societat lliurepensadora constituïda el maig de 1908, que domiciliava la seu social precisament a casa seva i que va tenir-lo a ell com a secretari. Així, el dia 15 d'aquell mes, el mateix Vives, en l'exercici del seu càrrec, va enviar al setmanari madrileny *Las Dominicales*, autèntic periòdic de referència per al lliure pensament a escala espanyola, una carta que va ser publicada en l'edició del 12 de juny següent i que, entre altres coses, deia: «en la reunión que hemos tenido, se han afiliado ya más de treinta socios, y sus acuerdos, después de lo referente á su reglamentación y demás asuntos de interior, han sido los de enviar un saludo á todas las Sociedades y grupos librepensadores de España y América, rogándoles nos envíen su dirección para ponernos á su lado en todo lo que respecte á trabajar para el Librepensamiento y la libertad, y á la vez rogar á usted que por medio de su periódico incite á todas las Sociedades obreras, republicanas y librepensadoras, á que protesten de la inicua ley llamada de represión del terrorismo».¹⁶

Però, ben aviat, el tancament de l'escola racionalista va deixar Vives sense la seva font principal de subsistència. Així és que el novembre d'aquell mateix 1908, tota la família, inclòs el fill petit, Amarant, nascut feia tot just un mes, va marxar de la capital de l'Anoia amb destinació inicial a Barcelona.¹⁷ Vives

¹⁶ *Las Dominicales. Semanario Librepensador. Órgano de la Federación Internacional de Librepensadores en España, Portugal y América*, núm. 381 (12.06.1908), pàg. 3.

¹⁷ El setmanari d'ERC *L'Igualadí* va publicar al número XXI (02.09.1933) una gasetilla signada per PEIUS que deia així: «L'atzar ha fet que avui tinguéssim noves d'un compatriota. L'atzar ha fet també que

va plantejar-se igualment adquirir l'Escola Integral que el seu amic Alban Rosell tenia a Sabadell i encarrilar per aquí la seva vida, però finalment va desistir de fer-ho.¹⁸

5. EL RETORN A BARCELONA

En aquella època, Vives va adherir-se a la Lliga Internacional per a l'Educació Racional de la Infància, fundada i presidida per Francesc Ferrer i Guàrdia durant la seva estada a París, el 1908. En paraules precisament de l'esmentat Rosell, «no passàvem d'una dotzena, entre ells l'amic Vives Terrades, a Barcelona, i a Sabadell [...] l'únic adherent era jo».¹⁹ Són d'aquells anys, també, les seves relacions epistolars amb els anarquistes Ricardo Mella i Josep Prat, a causa de les activitats editorials, que també li van permetre revifar la seva antiga i sòlida relació amb Anselmo Lorenzo. Activitats, per cert, que Vives va continuar, ja des de Barcelona, amb el mateix nom d'Archivo Social, ara amb l'adreça al Poble Sec, concretament a la plaça Blasco de Garay, 4, que devia ser també el seu domicili. Tenia també un quiosc a la carretera de Mataró.²⁰

L'abril de 1909, les coses no rutllaven gaire bé per a Josep Vives, encara que no li manquessin idees ni projectes. Així ho escrivia a un client fidelíssim i tan significatiu com l'esmentat Max Nettleau, a qui saludava sovint amb un «Estimado camarada, salud»: «Atravieso un período de crisis muy aguda; estoy cesante y se venden muy pocos libros. Esta es la causa que no publique nada; no obstante, si Vd. tuviera algún original digno de publicarse y supiera alguna obra de asuntos sociales y problemas científicos modernos, en francés ó inglés,

sapiguéssim que aquest compatriota, continua conseqüent amb les idees liberals d'esquerres, i de boicot contra els productes de l'església. Ens en felicitem, i felicitem l'atzar que ens ha portat noves del bon amic Amaranto Vives Oliva». L'1 d'octubre de 1933, Amaranto Vives va casar-se civilment a Tarragona amb Josepa López Paredes, nascuda a Lugo el 9 de març de 1911 (vegeu *La Humanitat*, 27.09.1933).

¹⁸ ROSELL, Alban. «Recuerdos de educador», SOLÀ GUSSINYER, Pere. *Ferrer Guardia, pedagogo y hombre de acción. La mirada apasionada de Alban Rosell sobre el fundador de la Escuela Moderna*. Calella: Clavell Cultura, 2011, pàg. 148.

¹⁹ *Ibidem*, pàg. 169. N'hi ha la llista al *Boletín de la Escuela Moderna*, núm. 11 (01.3.1909), pàg. 71. Entre els vint adherents reals de Barcelona hi trobem també Mariano Batllori, Berta Bonnard, Llorenç Cabós, José Casasola, Romà Clausolles, Cristóbal Litrán, Anselmo Lorenzo, Vicenç March, Hortènsia Miquel, Miguel V. Moreno, María V. Pons, José Robles, María Ruiz Capilla i María Villafranca.

²⁰ Vives va editar aleshores un *Catálogo general de la Biblioteca Archivo Social*, de 8 pàgines i sense data [1908] (IISG, Amsterdam). La publicació va fer-se en aquell moment a la Imp. Vda. de José Miguel, carrer Jonqueres, 7, Gràcia. No s'ha de confondre el nom de l'editorial Archivo Social amb el setmanari del mateix nom que Pere Esteve i Enrique Creci havien editat el 1894 a l'Havana.

que no fuesen traducidos al español, le agradecería nos lo participara; pues tenemos en proyecto la publicación de un proyecto especial que se dedicará exclusivamente á la publicación de trabajos y libros para que formen colección y puedan leerlos los trabajadores con poco dinero. Este maldito dinero es causa de nuestra forzosa inactividad». ²¹

La carta, adreçada a París, conté igualment una interessant referència a Anselmo Lorenzo, el patriarca de l'anarquisme català i espanyol. Diu Vives: «Respecto á lo que me dice del camarada Lorenzo, debo decirle que él tiene mucho deseo y sabe cuán necesario y útil sería la publicación de la continuación del *Proletariado militante*, desde 1880 hasta el célebre proceso de Montjuich; mas el pobre es ya viejo, y lo que es peor, está sufriendo una enfermedad crónica en el hígado que lo llevará al sepulcro. Si tenía la suerte de mejorar, puede estar seguro que lo haría, porque aunque envejecido, es joven de espíritu y muy trabajador. Recuerdos de su parte». ²²

6. LA SETMANA TRÀGICA. ESTADA AL PERÚ

El cas és que tots els plans quedarien capgirats, perquè el juliol d'aquell any 1909 va produir-se la revolta coneguda com a Setmana Tràgica, amb greus conseqüències per al món obrer en general i el llibertari en particular. ²³ Encara el 3 de setembre, Vives escrivia de nou a Nettlau, ara resident a Londres, explicant-li la repressió que s'havia desfermat de manera indiscriminada i mostrant les seves sospites per alguns explosius que havien esclatat de forma realment provocadora. I deia també: «Ayer fué preso en Alella D. Francº. Ferrer Guardia. Por la insistencia en que se le buscaba, parece hay el propósito de reventarlo. Ya puede suponer, pues, como estamos. Con el cierre de las escuelas, hemos quedado en la calle yo y muchos buenos amigos, sin medios de vida y perseguidos, con el único objeto de destrozarnos».

Això ens permet de constatar que, al costat de les seves activitats editorials, Vives no havia deixat pas d'exercir la seva tasca pedagògica. En aquell moment, però, fos empès per les autoritats o fos per voluntat pròpia de bus-

²¹ Carta de Vives a Nettlau de 03.04.1909. Max Nettlau Papers, IISG, *op. cit.*

²² *Ibidem*. Ben aviat, l'«abuelo» Lorenzo hauria de passar encara per l'amargor d'un desterrament després de la Setmana Tràgica, abans de morir finalment el 30.11.1914.

²³ Ens n'hem ocupat a DALMAU, Antoni. *Set dies de fúria. Barcelona i la Setmana Tràgica (juliol de 1909)*. Barcelona: Columna, 2009.

car-se la vida en un indret ben llunyà, Josep Vives se'n va anar a viure uns set o vuit anys al Perú, concretament a Trujillo, on, continuant fidel al món editorial, va obrir un establiment que portava precisament el nom de «Cultura Popular. Librería, Suscripciones y Encuadernaciones».²⁴ Aquesta llibreria es trobava a la «plazuela Iquitos» i tot fa pensar que és la mateixa en la qual va celebrar durant un temps algunes de les seves tertúlies un grup d'intel·lectuals i escriptors locals conegut primer com a «bohemia de Trujillo» i després, ja el 1923, com a «Grupo Norte», i que estava encapçalat per personatges tan notables com el poeta i educador César Vallejo, l'escriptor i periodista Antenor Orrego, el pensador i polític Víctor Raúl Haya de la Torre, etc.

Vives conservaria bons records d'aquells anys. Així, en una de les seves cartes a Max Nettlau li deia: «[Un llibre de] Reclus me ha hecho recordar los ratos felices que he pasado por aquellas regiones vírgenes de América. En ninguna parte he sentido con más intensidad que allí la verdadera sensación de la libertad. Hay extensas regiones donde el individuo no es molestado por los impuestos del estado, por la sencilla razón de que los encargados de cobrarlos no tienen fuerza para imponerlos».²⁵

7. TARRAGONA, CIUTAT D'ADOPCIÓ

Va passar el temps i, aproximadament cap a la segona meitat de l'any 1916, tota la família ja havia tornat i s'havia instal·lat a Tarragona, ciutat que va esdevenir l'autèntica terra d'adopció de Vives i on acabaria tornant a fer d'ebenista. Abans, però, va obrir un establiment, aquest cop de matalassos i sabates; així ho deia la documentació de la botiga: «EL BARATO. Calzados de todas clases. Colchones de lana y borra. J. Vives Terradas». Vivien concretament al carrer de la Unió, 15, domicili en el qual van restar almenys fins al 1926 «en aquesta època va ser detingut més d'una vegada»; després, almenys el 1936, residiria a la rambla Pablo Iglesias, núm. 45, entresòl (actual rambla Vella). En l'endemig, el dia 17 d'agost de 1926, a 56 anys, va ser atropellat per un cotxe a Barcelona, a la cantonada del carrer de Casp amb el passeig de Gràcia, sense

²⁴ Segons la documentació de l'establiment, s'oferia als clients tot això: «Gran surtido de obras de Literatura, Arte, Ciencias, Filosofía, Derecho, Hipnotismo, Sugestión y Naturismo. Libros de enseñanza. Material escolar. Postales, útiles de escritorio, sellos para colecciones. Reparto á domicilio de periódicos. Revistas Nacionales y extranjeras y toda clase de obras por entregas, envíos a todos los puntos. Especialidad en revistas de modas para señoras. Comisiones y Representaciones» (Max Nettlau Papers, IISG, *op. cit.*).

²⁵ Carta de Vives a Nettlau de 23-9-1929. Max Nettlau Papers, IISG, *op. cit.*

més conseqüències que una lesió al genoll esquerre. Pocs anys abans, com ja sabem, havia contret matrimoni per segona vegada.

No ens consta si, en aquests anys d'interludi, la seva relació amb Max Nettelau s'havia interromput gaire. En tot cas, la devien reprendre fàcilment, perquè coneixem un bon nombre de cartes de 1926 adreçades a Viena, de les quals es desprèn que Vives continuava enviant-li llibres i opuscles, per bé que en aquest cas es tractava d'obres no editades ja per ell, sinó materials que creia que podien ser interessants per a l'obra infatigable de l'historiador austríac, els quals li enviava de forma gratuïta. Les cartes, d'altra banda, s'omplien d'explicacions i referències sobre l'anarquisme català i espanyol en el tombant de segle, com una manera de completar detalls i referències a fets i a persones que potser Nettelau podia no conèixer prou bé i sobre els quals, a cada carta de resposta, demanava informacions concretes al seu amic resident a Tarragona. Tot plegat induiria Vives a proposar a Nettelau un viatge a Espanya que li organitzarien ell mateix i Federico Urales (Joan Montseny), viatge que va tenir lloc l'estiu de 1928. Cal dir, també, en un altre sentit que en aquella època, a 56 anys, Vives es queixava d'alguns problemes de salut, amb «muchos achaques, escasa vista y un organismo bastante raquítico». Aquest estat s'agreujaria arran d'un atac que va sofrir Vives a finals d'octubre de 1928, atac que, segons el metge, obeïa a la formació d'una angina de pit i que el va tenir una colla de mesos alcaigut i fora de circulació. L'any 1929, però, ja podria anar a Barcelona a visitar l'Exposició Universal.

El pas dels anys l'havia privat de la companyia i la relació amb els anarquistes més veterans de la seva joventut. En aquesta època li deia a Nettelau que «amigos viejos, en este momento, no recuerdo más que dos que están vivos, es decir, pienso que lo están»: l'igualadí Pere Marbà, que llavors ja s'atansava a la setantena i que moriria durant la Guerra Civil, i l'escriptor Josep Prat, que rondava els seixanta però que moriria abans, el 1932.

8. LA REPÚBLICA I LA GUERRA. REGIDOR DE TARRAGONA

Ja en la imminència de la Segona República, Josep Vives, que havia anat superant els seus principals problemes de salut, va consolidar una evolució personal que devia haver estat gradual en el temps i que l'acabaria portant a la política activa. Fidel tanmateix a l'esquerra i al republicanisme, va implicar-se amb l'Esquerra Republicana de Catalunya de la seva ciutat: l'agost de 1933 era precisament el president de la Comarcal d'ERC i de la Joventut Federal;

en les eleccions del 14 de gener de 1934 va sortir elegit regidor per la Coalició d'Esquerres (era llavors el regidor de més edat de l'Ajuntament); i el 22 d'octubre de 1936, ja en plena guerra, i en compliment de l'ordre de dissolució dels comitès antifeixistes locals, va ser elegit regidor per ERC en el nou Ajuntament que llavors es va constituir. En aquest cas va ser conseller sense regidoria, fins a la renovació de l'Ajuntament el 18 de setembre de 1937, en què va cessar. En aquella època constava professionalment com a ebenista i fabricant de somiers, però en realitat ja feia temps que no estava en actiu en el terreny laboral.²⁶

Al final de la guerra, Josep Vives vivia a Barcelona, al carrer de Canalejas, 41, potser a la casa d'algun fill seu. Ben aviat, però, li va caure al damunt la maquinària repressiva del nou règim: d'una banda, a Tarragona, el Jutjat Instructor Provincial de Responsabilitats Polítiques li va obrir l'expedient núm. 220-4, que sens dubte s'hauria resolt amb la imposició d'una sanció econòmica; de l'altra, el 9 de novembre de 1939 va ser detingut a Barcelona i ingressat a la presó provisional del Poblenou, a disposició del cap superior de Policia. Com és sabut, aquesta presó sinistra es trobava al Cànem, l'antiga fàbrica de filatures de jute de la família igualadina dels Godó, cedida gratuïtament a les autoritats franquistes en acabar la guerra. Tanmateix, cap del dos procediments iniciats no va poder tirar endavant, perquè, al cap de dos mesos i mig de l'arrest, a les 20.45 hores del dia 25 de gener de 1940, Josep Vives i Terradas va morir a l'esmentada presó a conseqüència d'una pneumònia.²⁷ Va ser enterrat tres dies després al cementiri del Sud-Oest (Montjuïc).²⁸

Vives, doncs, va ser a temps de viure l'exaltació de la República i, després, de la revolució i de la guerra, des d'una posició política certament moderada, però el darrer empresonament de la seva vida va atrapar-lo a setanta anys, amb la salut molt delicada i en un presidi ignominiós. Certament, li hauria esperat un futur immediat no gens falaguer, en unes circumstàncies personals i col·lectives que eren la perfecta antítesi dels ideals pels quals havia combatut tot al llarg de la seva vida. Així, doncs, la victòria del Glorioso Movimiento

²⁶ PIQUÉ I PADRÓ, Jordi. *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat [Biblioteca Abat Oliba 193], 1998, pàg. 49 i 237. Una mica abans de tot això, l'abril de 1933, Vives ja havia estat nomenat vocal del consell d'administració de la sucursal a Tarragona de la Caixa d'Estalvi de la Generalitat de Catalunya.

²⁷ Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), 236. Expedient processal de la Presó Cel·lular de Barcelona.

²⁸ Columbari B núm. 3435, pis 3r, via Sant Francesc, agrupació 9a. El 1991, Palmira Vives, la filla gran del nostre biografiat, encara vivia al seu domicili de Tarragona, situat al carrer de Florenci Vives, 8, 5è 4a.

Nacional i el nou règim franquista enterrarien sota una profunda llosa d'oblit la seva causa i la seva memòria.

9. CONCLUSIONS

L'univers específic de l'anarquisme català i espanyol va nodrir-se, com és prou sabut, no sols de l'estricta activitat vinculada al món del treball, sinó de tres complements considerats bàsics per a la propagació de les seves idees i per a la consecució de la revolució social: l'escola, la premsa i la propaganda. Al llarg dels anys de màxima esplendor del moviment, una autèntica gernació d'homes i dones infatigables van cobrir aquestes tres fronts amb múltiples iniciatives, a vegades forçosament breus per culpa de les condicions precàries i adverses en què van haver de produir-se.

Josep Vives és un cas paradigmàtic d'aquesta militància. En realitat, com tants i tants companys seus, va formar-se de manera autodidacta, per bé que va poder-ho fer, en la seva joventut, en un entorn tan privilegiat com els nuclis barcelonins formats al voltant del taller de La Academia i de periòdics com *El Productor* i *Ciencia Social*, que aplegaven un grup escollit de publicistes i pensadors llibertaris amb els quals va poder fer amistat. Simultàniament, com un fruit d'aquesta presa de consciència, va començar la seva activitat editorial, que va veure's interrompuda brutalment per la llarga estada a la presó després de l'atemptat dels Canvis Nous. Sortint d'allí, va ser quan, segons que sembla, al costat de les activitats i ocupacions vinculades amb l'edició i amb el llibre, va estrenar la seva faceta de pedagog, a la qual va lliurar-se amb un entusiasme i una competència que van deixar molta petja entre els seus alumnes. Tanmateix, aquesta dedicació, que va fer-lo canviar de domicili diverses vegades, també es va veure interrompuda, aquest cop per les seqüeles de la Setmana Tràgica. Feta l'experiència del pas pel Perú, és quan Vives posa les arrels a Tarragona, on es replega professionalment en el comerç i l'ofici de fuster i on es manté fidel a les seves idees juvenils fins que acaba decantant-se pel republicanisme i, més concretament, per Esquerra Republicana de Catalunya.

Es tracta, en aquest darrer cas, d'una evolució final que, a manca de documentació més explícita, només podem jutjar pels fets, però que implica sens dubte un canvi qualitatiu respecte del que havia estat el seu entorn de referència, molt afeblit amb el pas dels anys. Quan esdevé president de la comarcal tarragonina d'ERC, Vives ja té 63 anys i, tant pel pas del temps com pel lloc on viu, ja es troba molt lluny de l'àmbit en què s'havia format. No pot dir-

se, en definitiva, que sigui una autèntica ruptura amb el seu passat, sinó una evolució gradual en un context canviant, que li permet tanmateix de mantenir la seva lleialtat insubornable a les idees de progrés que va defensar al llarg de tota la seva vida.